

DANSK LANDBRUG UNDER KRISEN.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 26. Februar 1929.

Af Thomas Junker.

Skønt Aaret 1928 utvivlsomt bragte en Bedring i Landbrugets Kaar — en Bedring, som skyldtes en ekstraordinær god Høst — turde det være meget for optimistisk at tro, at dansk Landbrug er gaaet ind i „gode Tider“ igen, og at Fremtiden atter tegner sig lys og skøn. Det synes mig derfor at være med god Grund, at Nationaløkonomisk Forening har ønsket en Drøftelse af vore nuværende Landbrugsforhold, saaledes som de har udviklet sig efter Krigen og navnlig efter Kronestigningen.

At jeg imidlertid nærede meget store Betænkeligheder ved at paatage mig at indlede Forhandlingen er en anden Sag. Jeg er jo — om jeg saa maa sige — traadt over i Nationaløkonomernes Reserve, og min daglige Virksomhed tvinger mig til stedse at sætte privatøkonomisk Tankegang i Forgrunden. Naar jeg imidlertid alligevel har overvundet mine Betænkeligheder, skyldes det, at jeg har faaet den Opfattelse, at Foreningen har ønsket som Indleder at faa en Mand, der staar midt i Landbrugsarbejdets Praksis, og at man vil tilgive, hvis mine Udtalelser lidt for meget kommer til at bære Præg af Landmandens og lidt for lidt af Nationaløkonomens Syn paa Tingene.

Jeg skal ikke opholde Dem længe med at tegne det mørke Billede af Landbrugets alt andet end tilfredsstillende Driftsresultat, som Aarene efter Kronens Opgang til Pari udviser. De kender Billedets Hovedtræk i Forvejen. Jeg vil kun bede Dem kaste et Blik paa omstaaende Tabel, hvis Tal er hentet fra Landøkonomisk Driftsbureaus Publikationer.

Naar man ved Betragtningen af disse Tal erindrer, at Driftsbureauets Regnskabsmateriale hidrører fra Landbrug, som utvivlsomt ligger væsentlig over Gennemsnittet for alle Land-

Tabel 1. Nettoudbytte for regnskabsførende Landbrug.

Aar	Nettoudbytte Kr. pr. ha	Nettoudbytte i pCt. af Landbrugskapitalen	
		Bogført Værdi	Handelsværdi
1916—17.....	220	9.2	7.3
1917—18.....	217	9.2	6.8
1918—19.....	306	12.7	8.3
1919—20.....	281	11.7	7.4
1920—21.....	236	8.2	5.8
1921—22.....	33	1.2	0.9
1922—23.....	145	5.6	4.5
1923—24.....	210	8.1	6.1
1924—25.....	246	9.1	6.4
1925—26.....	44	1.6	1.2
1926—27.....	35	1.3	1.1
1927—28.....	45	1.8	—

ejendomme i Henseende til rentabel Drift, vil man forstaa, at det er berettiget, naar Landmændene bruger Ordet Krise som Betegnelse for den Tilstand, der satte ind i Slutningen af Aaret 1925.

Naar man saa samtidig erindrer, at dansk Landbrug i meget høj Grad arbejder med laant Kapital, behøver man ingen yderligere Forklaring for at indse, at overordentlig mange Landmænd ikke har kunnet ride Stormen af, og at deres Tal er meget stort, hvis økonomiske Selvstændighed hænger i en tynd Traad, der kun holder, saalænge Kreditorerne ser deres Fordel ved, at Debitor — arbejdende for Livet, — slider, spinker og sparer til Fordringshavernes Bedste.

Denne Kreditors Interesse i hellere at faa lidt Renter og Afdrag nu og da end at konstatere sit Tab gennem Pantets Realisation, er en af Grundene til, at Tvangsauktionernes Tal, der for Landejendomme i 1926 udgjorde ca. 600 og i 1927 og 28 henholdsvis godt 900 og 950, ikke er kommet langt højere op. Disse Tal tegner derfor Billedet for lyst, men det bliver ydermere Tilfældet, fordi Tvangsauktion er en dyr og risikabel Fremgangsmaade, hvorfor man foretrækker, saa vidt muligt, at tvinge Ejeren til „frivilligt“ at sælge.

Det kan selvfølgelig ikke undre, at den overordentlig ringe Forrentning maa medføre en stærk Nedgang i Ejendommenes Handelsværdi. Ser vi paa den officielle Statistiks Tal, hvor Handelsprisen for Landejendomme i 1913 sættes til 100, stiller Variationen sig som anført i Tabel 2.

Ogsaa disse Tal — skønt de viser en Nedgang paa 25 pCt. siden Krisens Begyndelse — giver imidlertid et for lyst Billede af Forholdene.

Nedgangen svarer jo langt fra til Nedgangen i Forrent-

Tabel 2. Prisbevægelsen for Gaarde.

Salgspris pr. Td. Hk.	Salgspris pr. Td. Hk.	Salgspris pr. Td. Hk.
1913..... 100	1918..... 171	1923..... 173
1914..... 104	1919..... 205	1924..... 192
1915..... 112	1920..... 206	1925..... 200
1916..... 122	1921..... 190	1926..... 168
1917..... 136	1922..... 168	1927..... 148

ningsevnen. At den ikke er blevet større viser en stærk Tiltro til Landbrugets Fremtid. Den er Udtryk for en Optimisme, som jeg forøvrigt tror hænger sammen med hele Landbrugerstandens Naturel.

Man siger nok, at Landmændene altid klager, og der er maaske noget om det, men i Virkeligheden er Forholdet det, at Landmanden elsker sit Arbejde, sit frie Liv i al Naturens Herlighed, og han nøjes derfor med en langt ringere Forrentning af sin egen Kapital end andre Erhverv vilde finde rimelig og med en Timeløn, som ingen andre Arbejdere — maaske med Undtagelse af nogle Videnskabsmænd og Kunstnere, der for en stor Del maa finde deres Arbejdes Løn i selve Arbejdets Glæde. Derfor bliver den Kapitalisationsfaktor, som Landmanden anvender som Multiplikator i det Regnestykke, hvor Forrentningsprocenten er Multiplikant, og som til Resultat skal give den Sum, han tør betale for Ejendommen, ofte for høj.

Landbruget er et Libhaverierhverv, og Landmandens Optimisme fører med sig, at Prisen i Nedgangstider ingenlunde følger Nedgangen i Forretningsprocent i Hastighed.

Som nævnt ønsker jeg ikke at opholde mig længe ved selve Spørgsmaalet: hvorledes Landbrugssituationen er.

De nævnte Antydninger skal kun bidrage til at give Ikke-Landbrugere en Forestilling om, at den økonomiske Tilstand i vort Hovederhverv siden Kronestigningen har været meget mørk.

Det næste Problem, som melder sig er: hvorledes skal man forklare den usædvanlig kritiske Situation? Ogsaa her tør jeg i denne Forsamling forudsætte en saa betydelig Indsigt, at jeg kan gaa let hen over visse Afsnit i Forklaringen.

Jeg vil i Hovedtrækkene sondre mellem, hvad jeg vil kalde indenlandske Aarsager og internationale.

Blandt de indenlandske maa selvfølgelig først nævnes Kronestigningen.

I Tabel 1 saa vi, hvorledes Landbrugets gode Tider op-
hører, da Kronen gaar i Pari i 1925.

Vi bemærkede imidlertid ogsaa, at Regnskabsaaret 1921—22 gav et meget kummerligt Resultat, medens de mellemlig-

gende Aar viste en rimelig og god Forrentning af Landbrugs-kapitalen.

Det er jo ganske klart, at det, der i Virkeligheden foregik, var, at den internationale Landbrugskrise satte ind i 1921, men at vi gennem Inflationspolitik — selvom det ikke var tilsigtet — afbødede Krisens Virkninger for vort Land i de tre følgende Aar. Og ikke blot dette: vi drev ydermere Ejendomspriserne op paa noget nær det højeste Niveau, de har naaet i indeværende Aarhundrede.

Selvom det naturligvis ikke er min Opgave at kritisere vor Valutapolitik, kan jeg ikke som Landmand undlade at fremsætte som min Opfattelse, at en beskeden Inflation i de Aar, da den internationale Fredskrise satte ind, forsaavidt meget vel havde været nogenlunde forsvarlig, fordi den havde hjulpet til med at udjævne Overgangen fra Krigens Højkonjunktur til Fredens Lavvande. Noget andet er, at man set fra Landbrugets Synspunkt gik for vidt — man skabte en Højkonjunktur, hvor man burde have nøjedes med en Mildnelse af en pludselig Krise. At Forholdet atter blev ganske urimeligt, da man saa i Efteraaret 1925 drev Kronen i Pari med næsten eventyrlig Fart, behøver jeg kun at antyde.

Der findes vel ikke i Danmark nogen Landmand med Antydning af Indsigt i Valutaspørgsmaalet, der ikke nu kan se, at det ikke blot var en skrigende Uretfærdighed, men ogsaa økonomisk taabeligt, da Kronen pludselig blev 100 Øre værd. Selvom jeg personlig altid har været Tilhænger af Nedsækning, og saaledes kun saa en langsom Deflation som det mindste af tvende Onder, kan jeg derfor roligt besvare Professor Ohlin bekræftende, naar Professoren i sin Pjece: Sæt Produktionen i Gang! spørger, om der endnu findes nogen, som mener, at Deflationen var for kraftig. Ja, der findes mange. Snarere vil jeg sige, at der paa Landet ikke findes ret mange, som ikke fandt Deflationen meget for hurtig. Thi for Landmændene var det et Spørgsmaal om deres Eksistens, og Landmanden hænger nu engang saadan ved sin Bedrift, at han langt foretrækker nogle Aars Slid uden anden Løn end det nødvendigtste til Livets Ophold fremfor at miste sin økonomiske Selvstændighed.

Naa, dette er jo imidlertid kun af underordnet Interesse. Vi er nødt til at bøje os for den Kendsgerning, at Kronen atter svinger i Takt med Guldets Værdi.

At Kronestigningen maatte medføre en Konfiskation af en meget væsentlig Del af Landmændenes i Ejendommene an-

bragte Kapital, er en Selvfølge: Hans Gældsbyrde blev jo ikke formindsket.

Forholdet er jo det, at Landbruget arbejder med meget betydelig laant Kapital. Derfor blev Krisen i første Linie for den enkelte Landmand en Gældskrise.

Det er vanskeligt at danne sig et Skøn over, hvor stor en Del af Landbrugets Kapital, der er laant.

I Driftsbureauets Beretning for Aaret 1924—25 beregnes Gælden til ca. Halvdelen af samtlige Aktiver — stigende til $\frac{2}{3}$ for de større Gaarde og faldende til ca. 40 pCt. for de middelstore Bønderbrug.

Sammenligner man disse Tal med Behæftelsesprocenten ifølge den officielle Statistik for samme Aar, faar man det Indtryk, at Tallet er for lavt til at udtrykke Gennemsnittet for samtlige Landejendomme, idet alene Prioritetsgælden her naar ca. 60 pCt. for mindre og ca. 70 pCt. for større Landbrug. Jeg mener derfor ikke, at man regner helt galt, naar man skønner, at Landmanden før Krisen ejede — over en Bank — højst mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$ af den Kapital, han arbejdede med. Regner man nu blot med en Nedgang i Handelsværdien paa 25 pCt. — en Nedgang, der som nævnt ingenlunde staar i rimeligt Forhold til de sidste Aars lave Forrentningsprocent, — er det klart, at Gælden i overordentlig mange Tilfælde medfører et Tryk, der ikke let lader sig afbøde.

For Landbruget som Helhed vil den fremkaldte Gælds-situation naturligvis Tid efter anden ændres: Gennem Ejerskifte, Tvangsauktioner og Akkorder vil Behæftelsesprocenten med Tiden komme i rimeligt Niveau igen. At det kun vil ske, ved at mange Landmænd bøder med deres økonomiske Selvstændighed, er et beklageligt Faktum — men det berører saadan set ikke vort Landbrugs Produktionsevne.

Man kan dog ikke helt se bort fra, at Gældsbyrdens Størrelse utvivlsomt vil medføre, at mange i og for sig økonomisk fordelagtige driftstekniske Forbedringer ikke bliver gennemført paa Grund af Kapitalmangel, ligesom det er givet, at ikke alle Landmænd vil formaa at opretholde det driftstekniske Stade, som svarer til Øjeblikkets Prisforhold, fordi Kravet om den for store Gælds Forrentning ikke lader tilstrækkelige Midler tilovers for Driften. Ligeledes er det jo en gammel Landmandserfaring, at de Gaarde, der tvinges ud i Handelen, som oftest forinden gennemgaar en Periode, hvor Jordens Kulturtilstand, samt Besætning og Bygninger forringes væsentligt til Skade for det fremtidige Udbytte. Det er ikke

alene for den enkelte, at det er „dyrt at være fattig“. Det er ogsaa dyrt for Samfundet at have en fattig Producentstand.

Til dette Forhold: den for store Gældsbyrde, knytter sig en anden for Landmandens Økonomi væsentlig Faktor, som i Hovedsagen virker ganske paa samme Maade. Jeg tænker her paa Ejendomsskatterne. Disse er jo endnu langt fra gaaet ned i samme Forhold som de Varer — Korn, Smør og Flæsk — vi til syvende og sidst skal betale med.

Statsskatterne, der følger Ejendomsskylden, er kun faldet i samme Forhold som denne er nedsat, og da den principielt skal følge Ejendomsværdien, er det klart, at den tidligere omtalte for høje Handelsværdi ogsaa virker paa dette Omraade.

De amtskommunale Skatter er vel i Nedadgaaende, men trods den Lettelse, som Automobil-Benzinskatten skal medføre, er Faldet endnu ikke meget betydeligt.

Og hvad de kommunale Skatter angaar, er Forholdet det, at Nedgangen i Indkomsterne, forbundet med Kommunens ekstraordinære Omkostninger til Arbejdsløshedsforanstaltninger m. v., bevirker, at Ejendommene kun har faaet en meget ringe Lettelse. Man tør vel imidlertid haabe paa nogen Forbedring, selv om man ganske sikkert maa regne med, at Landbrugets Skattebyrde igennem en betydelig Aarrække vil beslaglægge en langt større Varemængde end Tilfældet var i de gode Tider.

Som Landbrugets Gældsbyrde og Skattebyrde kun vanskeligt og langsomt tilpasser sig til de økonomiske Forhold, som skabtes, da Kronen gik i Pari, saaledes ogsaa med Landbrugets øvrige Omkostninger, for saa vidt de er dikteret af indenlandske Forhold. Jeg skal ikke her gaa i Enkeltheder, men nøjes med at tage tre Hovedposter ud, nemlig Arbejdslønningerne, Inventar- og Bygningsomkostninger.

Til Belysning af det første Spørgsmaal kan følgende Tabel tjene, hvor Tallene er hentede fra Driftsbureauets Publikationer og den officielle Statistik.

Tabel 3. Prisbevægelsen i Karleløn og Eksportvarer (Relative Tal).

Aar	Karleløn	Pristal for Eksportvarer
1909—14.....	100	1913..... 100
1924—25.....	226	1925..... 212
1925—26.....	236	1926..... 156
1926—27.....	200	1927..... 136
1927—28.....	ca. 190	1928..... 139

I ovenstaaende Tabel har jeg sammenstillet Forholdstallene for Karlelønnen med Pristallet for Eksportvarer. Det vil heraf ses, at nogen Tilpasning er foregaaet, men sammenligner vi Aarene 1925—26 med sidste Regnskabsaar, faar vi kun en Nedgang paa knap 20 pCt. i Arbejds løn, medens vore Eksportvarer er faldet ca. 34 pCt. Jeg nærer imidlertid megen Tvivl om, hvorvidt denne Tilpasning vil fortsættes i Fremtiden. Dels ligger Landbrugslønningerne — set fra Arbejdernes Synspunkt og maalt med Detailpristallet for Forbrugsvarer — i og for sig ikke særlig højt, og nøgternt set kan de næppe være stort lavere, hvis Folkene skal kunne opretholde Livet. Dels er de organisationsmæssige og ikke mindst de politiske Forhold saaledes, at der faktisk er sat en nedre Grænse, som ikke let lader sig ændre. Vi kommer nok derfor til i Fremtiden at regne med et noget ugunstigere Forhold — set fra Arbejdsgivernes Synspunkt — end vi havde før Krigen. Hvorledes man i Landbruget maa reagere overfor denne Situation, skal jeg senere komme ind paa under mit Forsøg paa at drøfte Mulighederne for atter at gøre vort Landbrug rentabelt.

Den anden Produktionsomkostning, som jeg kort vil belyse, er Inventaromkostningerne. Her har Driftsbureauet beregnet følgende Index tal for Inventarværdien paa en Bondegaard.

1909—14.....	100
1924—25.....	219
1925—26.....	206
1926—27.....	171

Selvom Tallet for 1927—28 endnu ikke er beregnet, er det dog ganske givet, at den Tilpasning, som burde have foregaaet, hvis status quo set fra Landmandens Synspunkt skulde have været opretholdt, ingenlunde har fundet Sted, og jeg tror ikke paa, at den vil finde Sted. Min Tvivl i saa Henseende bygger jeg paa det Forhold, at den Industri, som forsyner vort Landbrug med Redskaber og Maskiner — saavel herhjemme som i Udlandet — i ikke ringe Grad tvunget af Fagforeningsmonopolpolitik og sikkert ogsaa af monopolistiske Tendenser indenfor Arbejdsgiverstanden, bevidst opretholder, og som Følge af Mangel paa Konkurrence kan opretholde et Prisniveau for Varerne, som det uorganiserede Frikonkurrencelandbrug ikke har Mulighed for at neutralisere gennem sin Prispolitik.

Føjer man til disse Betragtninger et Par Bemærkninger om Byggepriserne, finder jeg ingen Anledning til at gaa nærmere ind paa andre Omkostningskonti, som er medvirkende Aarsag til Landbrugets ringe Rentabilitet.

Jeg skal nøjes med at anføre Pristallene for „Kalk, Cement, Mursten og Glas“:

1925	1926	1927	1928
278	251	224	209

Misforholdet mellem disse Tal og Landbrugsvarernes Pris træder her tydeligt frem, og man fristes stærkt til at finde Forklaringen paa det høje Pristal for disse Varer i den meget stærke Kartel- og Trustorganisation, som behersker disse Fag.

Maa jeg i denne Forbindelse gøre en parantesisk Bemærkning til en Artikel, som Professor Warming har skrevet i „Berlingske Tidende“. Det hedder heri bl. a., at Landmanden ogsaa er Bygningsejer og de høje Byggeomkostninger holder hans Bygninger oppe i Værdi, „den Haandværkerløn, som Landmanden er saa vred paa, opretholder altsaa en Del af hans Formues Værdi“.

Jeg maa tilstaa, at jeg finder denne Bemærkning meget mærkelig og lidet trøsterig. Thi med de Forbehold, som følger af „Liebhaverielementet“ ved en Ejendom og den vanskelige Tilpasning, maa man vel gaa ud fra, at en Landejendom tager Værdi af sin Forrentningsevne som samlet Hele. Er dette rigtigt, kan man selvfølgelig godt sige, at en Del af Landejendommenes Værdi er kapitaliseret Jordrente og en anden Del Bygningsværdi. Men vil man i dette Tilfælde belaste Bygningskontoen med en høj Pris ud fra den Betragtning, at Bygningers Reproduktionsomkostninger ligger højt, ja saa bliver den logiske Konsekvens, at Jordrenten kommer til at nøjes med et tilsvarende lavere Tal. Hvad Landmanden saaledes skulde vinde i Fordel ved de høje Byggeværdier, taber han uhjælpeligt i lavere Jordværdi.

Dette fik nu endda være, men Forholdet er jo det, at Forrentningsevnen paavirkes af Omkostningerne ved Bygningernes Vedligehold og de nødvendige Ændringer, som Forholdene gør ønskelige. Det for høje Byggeomkostningsniveau kommer derfor uhjælpeligt til at bevirke en ringere Afkastningsevne og deraf følgende ringere Ejendomsværdi.

Det bliver altsaa mindre Udbytte at dele mellem Jordrente og Bygningsrente — at Delingsforholdet maaske forandres er nok muligt, men det hjælper i hvert Fald ikke paa Landmandens Status.

Jeg ser derfor ikke rettere, end at den simple Bondelogik, som Professoren ikke kan akceptere, slet ikke er saa fejl endda.

Jeg har hermed i Hovedtrækkene søgt at belyse nogle af de, som det forekommer mig, vigtigste Aarsager til Landbrugets manglende Rentabilitet.

Jeg har talt om Forhold, der hænger sammen med hele Deflationsproblemet, og man vil formodentlig forstaa, at jeg i første Linie ser paa Landbrugskrisen som et Resultat af, at Landbrugets Omkostninger ikke er tilpasset efter samme Maalestok som vore Salgsvarer, der maa konkurrere paa et Verdensmarked.

Hermed være dog ikke sagt, at disse rene Deflationsproblemer er ene om at fremkalde de vanskelige Forhold. Der vil tværtimod være god Anledning til ogsaa at fremhæve visse internationale Foreteelser. Thi disse er heller ikke uden Skyld i Miseren. De er imidlertid noget vanskeligere at belyse gennem typiske Eksempler, og jeg maa tilstaa, at min Viden og mine Forudsætninger, for at kunne tegne et Billede af Verdensmarkedets Forandringer, desværre langt fra slaar til. Enkelte Forhold synes jeg dog, at jeg tør fremhæve. Blandt disse er i første Linie dette: At Krisen paa Landbrugsomraadet ikke er et specielt dansk Fænomen, men tværtimod er af udpræget international Karakter. Den sætter ind i Verdens forskellige Lande kort efter Fredsslutningen med stor Voldsomhed omkring Aaret 1921.

I Sverige ser vi, at Nettoudbyttet ifølge Nannesons Opførelse for ca. 300 Regnskaber gaar ned fra ca. 151 Kr. pr. ha i 2-Aaret 1918—20 til 35 Kr. i det følgende Toaar for i 1922—24 kun at være 16 Kr. Dette svarer til en Forrentning paa 6 pCt. i førstnævnte Periode og mellem 1 og 2 pCt. i sidstnævnte. Den stærke Nedgang hænger naturligvis ogsaa her sammen med en voldsom Deflationsproces.

Men ogsaa i Amerika ser vi Landbrugskrisen sætte ind i Aarene 1921—23, og det hævdes fra forskellig kyndig Side, at U. S. A. i disse Aar gennemlevede den alvorligste Landbrugskrise, som nogensinde er set. Denne Krieses Aarsager maa selvfølgelig søges paa flere Omraader. Dels i den europæiske Købeevne, som var stærkt svækket af Krigen, dels i de forvirrede Pengeforhold i de fleste europæiske Aftagerlande. Men man kommer næppe udenom, at Forklaringen ogsaa maa søges i Produktionens kolossale Udvikling paa Landbrugsomraadet i de forskellige oversøiske Lande. Vi maa her erindre, at Konjunkturerne under Krigen begunstigede en stærkt forceret Landbrugsproduktion i de oversøiske Lande, dels paa Grund af selve Krigsefterspørgselen, dels fordi de europæiske Landes Produktion gik stærkt ned. Jeg tænker her paa Forholdene i Rusland,

Rumænien, Ungarn og andre sydøsteuropæiske Lande. Disse Landes Eksportoverskud af Brødkorn beregnedes i det sidste Femaar før Krigen til omkring 60 Millioner hkg. Ved Krigens Slutning var dette Overskud praktisk talt forsvundet. Ligeledes var det øst- og mellemeuropæiske Rugoverskud paa ca. 14 Mill. Tdr. aarlig saa godt som bortfaldet.

I Modsætning hertil var Lande udenfor Europa Skuepladsen for en feberagtig Udvidelse af Landbrugsproduktionen, specielt af Brødkorn, vistnok den stærkeste og hastigste Udvidelse den nyere Tids Historie har set. Tilsammen forøgedes Hvedearealerne i U. S. A., Kanada, Ostindien, Argentina, Australien, Syd-Afrika og andre transoceanske Stater i Aarene 1914—19 med 13 Mill. ha. Et meget betydeligt Areal, naar man erindrer, at Verdens Hvedeareal før Krigen opgjordes til godt 100 Mill. ha. Og Udvidelsen fortsattes i de første Aar efter Krigen, hvilket bevirkede, at de nævnte Landes Eksportoverskud steg fra gennemsnitlig 80 Mill. hkg om Aaret før Krigen til omkring ved det dobbelte. Det betød altsaa, at Verdens disponible Eksportoverskud af Hvede, trods Nedgangen i Europas Produktion, efter Krigen var større end før Krigen. Ogsaa Nedgangen i Europas Rugproduktion blev mere end opvejet gennem forøget Rugdyrkning i Canada.

Paa samme Maade gik det med den animalske Produktion. Medens U. S. A. i Aarene før Krigen formindskede sin Eksport af Kød og Flæsk paa Grund af stigende Hjemmeforbrug, voksede Eksporten fra 1913 til 1919 til henimod det tredobbelte. Ligeledes forøgedes Eksporten af Bacon fra Canada og af frosset Kød fra Argentina, Australien og New Zealand.

Ogsaa Smørproduktionen steg stærkt. Det er her især Argentina, Canada, Australien og New Zealand, der ligger i Forgrunden, medens U. S. A. næppe formaar at dække sit eget voksende Forbrug af denne Vare. Det er en kendt Sag, hvorledes Andelsmejeritanken — tildels efter dansk Mønster og støttet af danske Mejerister — i høj Grad har været medvirkende til at fremme denne Industri.

Det vilde have været rigtigt at klargøre dette Problem: den stigende Produktion med nærmere statistiske Oplysninger. Tiden tillader mig imidlertid ikke at gaa nærmere ind derpaa. At Krisen som saadan er international for Landbruget, tør imidlertid betragtes som givet. Vi har nævnt Tilstanden i U. S. A. og Sverige og de øjeblikkelige Forhandlinger i Tysklands Rigsdag — der er tilstrækkelig kendt fra Bladenes Referater — bærer ogsaa tydelig Vidne derom.

At denne Krisetilstand rundt om i Verden giver sig Udslag i Forsøg paa gennem Toldbeskyttelse atter at bringe Landbrugets Rentabilitet paa Fode er næsten en Selvfølge. Mest aktuel for vort Vedkommende er i saa Henseende Tysklands Politik.

Man erindrer, hvorledes Tyskland i en af de første Augustdage i 1914 pludselig ophævede al Indførselstold paa Landbrugsvarer. Og man vil vide, hvorledes Højprotektionismen for tysk Landbrug atter er kommen i Forgrunden.

Til Belysning af dette Spørgsmaal har jeg fremskaffet nedenstaaende Oversigt, der viser de for Danmark vigtigste nugældende Toldsatser sammenlignet med Satserne før Krigen.

Tabel 4. Tyske Toldsatser for danske Landbrugsvarer.

	Før Krigen			Nu (²² / ₂ 1929)		
	50—72 Mk. pr. Stk.			140—500 Mk. pr. Stk.		
Heste.....	8—10	14.40	Mk. pr. 100 Stk.	16	Mk. pr. 100 Stk.	
Levende Kvæg ..	8—10	14.40	Mk. pr. 100 Stk.	16	Mk. pr. 100 Stk.	
Kød.....	27	—	—	37.5	—	—
Slagteraffald ...	0	—	—	21	—	—
Levende Svin...	9—14.40	—	—	16	—	—
Svinekød.....	27	—	—	32	—	—
Fedt	10	—	—	6	—	—
Smør	20	—	—	27.5	—	—

Disse Satser viser, hvorledes Tyskland atter ikke blot har genindført sin Højprotektionisme for Landbruget fra før Krigen, men ogsaa som Hovedregel har forstærket sin Beskyttelse — maalt i Mark. Paa et enkelt Omraade er Beskyttelsestolden gjort ganske prohibitiv, saaledes for Heste, der ikke tilhører den jydsk og belgiske Race (f. Eks. lette Heste og Halvblodsheste).

Ikke alene de direkte Toldsatser spiller imidlertid en meget stor Rolle. De forskellige veterinære Foranstaltninger, som officielt dikteres af Mund- og Klovsygefrygt, men reelt vel har et agrarprotektionistisk Formaal, har ogsaa meget stor Betydning. De virker stærkt fordyrende paa vor Eksport. En af vore største Kreatureksportører har saaledes fortalt mig, at man maa regne med Omkostninger paa ca. 200 Mk. pr. Ko fra den forlader dansk Grund og til den er afsat paa tysk Marked, heri iberegnet Told, Veterinærtilsyn m. v.

Det er klart, at saadanne Foranstaltninger nødvendigvis maatte medføre en stærk Prisnedgang paa dansk Slagtekvæg, specielt da Tyskland næsten er vort eneste Marked for denne Vare. At samtidig store Kvantiteter frosset Kød fra oversøiske

Lande — for Tiden 50,000 Tons — gaar toldfrit ind, virker jo ogsaa trykkende paa vore Priser.

Disse Forhold har medført, at alt Opdræt til Slagtning og Eksport er blevet en umulig Forretning, og at Tabet paa Udsættekøerne, som maa sælges til Priser, der ligger lavere end før Krigen, gør et ikke uvæsentligt Skaar i vor Smørproduktions Økonomi.

Vi kommer nu til det Spørgsmaal, hvorledes har dansk Landbrug reageret overfor Konjunkturomslaget? Har det medført nogen Ændring af principiel eller væsentlig Art i hele Driftssystemet? Spørgsmaalet lader sig forholdsvis let besvare, naar vi kaster et kort Blik paa Landbrugsstatikken.

Tabel 5. Kreaturta! 1000 Stk.

	1914	1924	1925	1926	1927	1928
Heste	605	548	536	548	525	518
Hornkvæg	2717	2667	2758	2838	2913	3021
heraf Køer.....	1310	1369	1391	1480	1514	1548
Svin	2715	2868	2517	3122	3731	3360

Eksport af Landbrugsvarer.

	1913	1924	1925	1926	1927	1928
Heste						
1000 Stk...	27,9	12,6	11,4	2,6	8,7	5,9
Hornkvæg						
1000 Stk...	153	173	82	158	263	255
Oksekød						
Tons.....	15.166	3.817	25.880	16.200	1.765	2.661
Svin						
1000 Stk...	0	206	13	17	37	45
Flæsk						
Tons.....	126.354	195.494	189.010	190.229	256.257	272.209
Smør						
Tons.....	91.023	123.393	122.777	132.502	143.210	147.741
Æg						
Mill. Stk...	255	832	807	832	845	789

Det viser sig, at vi ingenlunde har forandret Produktionsretning, men tværtimod har fortsat den Linie, som Krisen i Slutningen af forrige Aarhundrede gav Stødet til og som kun fik en kort Afbrydelse under Krigen. Det er stadig den animalske Produktion — Smør, Flæsk og Æg — der er Grundpillerne, hvorpaa Landbruget hviler. Skal man udpege en Tendens, bliver den kort udtrykt saaledes: Vi har ikke blot genopbygget vore reducerende Besætningers Tal, men endog søgt gennem en forøget og forceret Udvidelse af vor Husdyrbestand

at afbøde Nedgangen i Varernes Pris med en stærk Forøgelse i deres Mængde. Dette fremgaar ogsaa af Tabel 5, der dels viser Husdyrbestandens Tilvækst, dels vore Eksportmængder i de senere Aar. Kun Hestebestanden danner her en Undtagelse. Her har vi en Nedgang saavel i Besætningstal som Eksport. Denne skyldes Tysklands næsten prohibitive Toldpolitik, der — i Forbindelse med Biler og Traktorer — har medført ringere Krav til Styrken af Arbejdsheste og Tillæg.

Medens jeg saaledes kun finder Anledning til at gaa meget let hen over dette Spørgsmaal, kommer jeg nu til et Afsnit, som — i hvert Fald for Praktikeren — har betydelig Interesse, nemlig dette: Hvorledes kan man — i større eller mindre Grad — tænke sig at raade Bod paa de uheldige økonomiske Forhold?

Lad mig her straks — for at forebygge Misforstaaelse — bemærke, at jeg ikke har stor Tro til noget „Universalmiddel“ hverken fra det offentliges eller fra Landbrugets egen Side. Ej heller vil jeg gaa ind paa de rent politiske Spørgsmaal, som jo allerede har været stærkt diskuteret.

Derimod vil jeg behandle nogle andre Muligheder.

Det første Spørgsmaal er da dette: Kan det tænkes, at vi kan tilvejebringe en Bedring i Rentabiliteten ved at omlægge vor Landbrugsproduktion i mere ekstensiv Retning?

Denne Tanke ligger forholdsvis nær, naar man erindrer, hvad jeg tidligere har bemærket om Arbejdslønnens relative Stigning, Mangelen paa Kapital og Verdensudbuddet af Landbrugsvarer.

I nogle Arikler i „Berlingske Tidende“ hævder Professor Warming, at der bør spares paa Arbejde, Grundforbedringer og maaske Gødning, fordi bedre Varieteter, Maskiner og Metoder har fremkaldt en Udvidelse af Produktionen. Med andre Ord: Professoren tilraader, at man gør Driften noget mindre intensiv end hidtil. Jeg vil forsøge paa at belyse, om denne Betragtning er rigtig. Er den det, bliver Resultatet, at vi faktisk i Landbruget handler forkert. Thi det har netop været karakteristisk for de senere Aar, at vi tværtimod at indskrænke Produktionen gennem en Forcing har søgt at afbøde Nedgangen i vore Indtægter.

Landbrugsproduktionen sker som bekendt ved en Samvirken af mange Faktorer, og jeg er tilbøjelig til at mene, at man kun kan opstille den saakaldte Minimumslov som almen-gyldig Regel for, hvilke Faktorer der skal forøges, og hvilke

der skal spares paa. Der staar stadig nogen Strid om Lovens rette Formulering, men dens Mening er i Hovedsagen denne, at Udbyttets Størrelse begrænses af den nødvendige Faktor, som er i Minimum. De enkelte Faktorer formaa kun i meget ringe Grad at substituere hinanden. Vi kender det fra Gødningsslæren. Hvis det er Kvælstof, der mangler, nytter Kalitilførsel kun lidt. Og vi kender det fra det praktiske Arbejde i Roemarken. Meget kan her naas ved Arbejde, men naar Arbejdet er i Optimum, maa man sætte ind med Gødning for at bringe Udbyttet i Vejret. Den Opgave, der stilles Praktikerer, bliver derfor at sætte de forskellige Faktorer ind i det Forhold, der giver det største økonomiske Udbytte. At det største økonomiske Udbytte ikke falder sammen med det største tekniske Udbytte, er der næppe Anledning til at gaa nærmere ind paa.

Lad mig først sige nogle Bemærkninger om Grundforbedring. De to væsentligste Former for Grundforbedring her til Lands er Afvanding (Dræning) og Mergling (Kalkning). I første Tilfælde drejer det sig om at fjerne en Faktor $\propto$ Vand, som ikke blot findes i en saadan Mængde, at Optimum forlængst er passeret, men endogsaa i saadanne Kvantiteter, at det forhindrer rationel Udnyttelse af næsten alle andre Produktionsfaktorer. Den, der har arbejdet med vandlidende Jord, vil vide, at selv den flotteste Tilførsel af alle mulige andre Faktorer, som det staar i Menneskets Magt at tilføre, ikke formaa at bringe et rimeligt Udbytte ud af Jorden før Vandafledningen er i Orden.

I det andet Tilfælde drejer det sig om en Faktor $\propto$ Kalk, som er i Minimum, og hvor derfor Tilførsel af andre Faktorer, det være sig Gødning eller Arbejde, er af ringe Værdi. I Tilfælde, hvor man har med vandlidende eller kalktrængende Jord at gøre, maa det derfor betragtes som absolut forkert at følge Professorens Raad, hvis da Jordens Kvalitet er saa nogenlunde; thi Grundforbedring er her en Forudsætning for Udnyttelsen af alle de andre Produktionsfaktorer. Der ligger endnu i Danmark Tusinder af Tønder Land Jord hen uden at give rimeligt Udbytte, fordi de lider af Vand eller mangler Kalk, og jeg nærer ingen Tvivl om, at det offentlige paa dette Omraade har en meget betydningsfuld Opgave i at planlægge og financiere saadanne Arbejder.

Og her ser jeg i Modsætning til Professor Warming et, om end beskedent, Middel til at forbedre vort Landbrugs Kaar. Men samtidig er det klart, at hvis Jordens Forrentningsevne er

faldet stærkere end Omkostningerne ved Grundforbedringen, kan det medføre, at Grænsen for, hvilke Jordkvaliteter det kan betale sig at grundforbedre, flyttes opad.

Gaar vi derpaa over til selve Intensitetsproblemet, saa vil jeg paa Forhaand fastslaa, at den rette Intensitet ikke er en absolut og uforanderlig Størrelse, men tværtimod et relativt Forhold, som stadig maa varieres.

Ved Intensitetsforøgelse forstaar man jo rent nationaløkonomisk det Forhold, at man paa samme Jordareal anvender større Mængder af Kapital og Arbejde.

For imidlertid virkelig at kunne belyse det konkrete Forhold, om Intensiteten bør forøges eller formindskes i dansk Landbrug, er det nødvendigt, at vi ser paa de to vigtigste af Formerne for Intensitetsændringen, skønt jeg maaske herved bevæger mig lidt ind over den noget vage Grænse, der skiller Nationaløkonomien fra Driftsøkonomien.

1) Den simpleste Form kalder jeg den „direkte“ Intensitetsændring. Den bestaar i, at man ændrer Indsatsen af Kapital og Arbejde uden at ændre Arealets Fordeling mellem de forskellige Plantekulturer.

2) Den anden Maade, hvorpaa Intensitetsgraden kan forandres, bestaar i, at man ændrer Arealfordelingen paa en saadan Maade, at man f. Eks. afløser Planter med stort Krav til Kapital og Arbejde med andre Planter, der i saa Henseende er mere beskedne eller omvendt. Denne sidste Form kalder jeg „indirekte“ Intensitetsændring. Begge Former for Intensitetsforøgelse har været karakteristisk for dansk Landbrugs Udvikling siden forrige Landbrugskrise.

Ser vi først paa den „direkte“ Intensitet, bliver Spørgsmaalet det, om man ad regnskabsmæssig Vej kan føre Bevis for, at den stærke Intensitet har medført et ringere økonomisk Udbytte end den lavere. Det bliver med andre Ord at undersøge, om dansk Landbrug er naaet saa højt op paa Intensitetskalaen, at det aftagende Udbyttes Lov gør sig saa stærkt gældende, at en Forøgelse i Indsats ikke fremkalder et bedre økonomisk Resultat end Undladelsen af Forøgelsen.

Det lader sig vel næppe gøre at føre eksakt Bevis for min Opfattelse i saa Henseende, men fra Landøkonomisk Driftsbureaus Materiale i sidste Beretning kan dog hentes visse Fingerpeg, der snarere tyder i Retning af for lille end for stor direkte Intensitet selv i de regnskabsførende Brug, som utvivlsomt ligger over Gennemsnittet. Denne Beretning giver Mate-

riale til Belysning af Rentabilitetsforholdene for vore tre vigtigste Afgrøder: Korn, Roer og Græs.

Fordeler man for Aaret 1926—27 Regnskabsresultaterne efter Bruttoudbyttets Størrelse, faar man for Kornavlens Vedkommende følgende Tal:

Høstudbytte kg Kærne pr. ha	Gennem- snits- udbytte	Stigning	Omkost- ninger ialt Kr. pr. ha	Stigning	Produktions- pris Øre pr. kg	Ned- gang
under 2000 kg ..	1784	79 pCt.	414	29 pCt.	23,2	28 pCt.
2000—2500 - ..	2265		462		20,4	
2500—3000 - ..	2753		520		18,9	
3000 kg og derover	3189		533		16,7	

Vi ser heraf tydeligt, at stigende Høstudbytte er forbundet med stigende Omkostninger pr. ha, men samtidig med en betydelig Nedgang i Produktionsprisen pr. kg. Ved en Forøgelse i Omkostningerne pr. ha paa ca. 29 pCt. er det lykkedes at sætte Udbyttet op med ca. 79 pCt. og samtidig at reducere Produktionsprisen pr. F.E. med 28 pCt.

Selvfølgelig maa det indrømmes, at Tallene ikke udelukkende kan tages som et Udtryk for en stigende Indsats. Men de giver dog en Anelse om, at det store Høstudbytte — selvom det er forbundet med stigende Omkostninger pr. ha — giver den billigste Produktion.

Endnu tydeligere træder dette Forhold frem ved en tilsvarende Undersøgelse af Foderroernes Konto. Lad i en Roemark de „almindelige Omkostninger“, saaledes som beregnet af Landøkonomisk Driftsbureau for Aaret 1926—27, udgøre i Gennemsnit 176 Kr. pr. ha, medens de „specielle“ Omkostninger udgør 631 Kr. pr. ha. Gaar vi ud fra disse Tal og regner med, at Generalomkostningerne ikke ændres væsentligt med Afgrødens Størrelse¹⁾, faar vi følgende Tal (se Tabel 6).

Man vil af denne Sammenstilling ligeledes se, at det er det store Udbytte, der giver den laveste Produktionspris pr. F.E., selvom det medfører den højeste Omkostning pr. ha. Forøger man Intensiteten, forøger man samtidig Udbyttet langt stærkere end Omkostningerne. Tager vi Yderpunkterne, finder vi en Ud-

¹⁾ Dette er selvfølgelig ikke ganske korrekt, thi Renteudgiften, der i Gennemsnit er beregnet til 50 Kr. pr. ha, vil naturligvis være større for de bedste Jorder, der formodentlig ogsaa har den største Produktion, men i den Benyttelse, jeg gør af Tallene, vil Fejlen kun bevirke, at Specialomkostningerne bliver vel høje i de laveste Grupper og vel smaa i de højeste, og denne Ændring vil igen medføre, at Tallenes Udslag bliver mindre, end de egentlig skulde være.

Tabel 6. Foderroer.

Høstudbytte F.E. pr. ha	Gnst. Høst F.E. pr. ha	Stigning i Høst- udb. pCt.	Produktions- pris pr. F.E.		Prod.- pris ialt pr. F.E.	Spec. Omk. pr. ha Kr.	Stigning pCt.	Total- omk. pr. ha Kr.	Stig- ning pCt.
			Faste Omk.	Spec. Omk.					
under 4000 ..	3710	} 111	4.7	12.5	17.2	462	} 61	638	} 44
4000—4999 ..	4605		3.8	12.0	15.8	552		728	
5000—5999 ..	5544		3.2	10.5	13.7	584		760	
6000—6999 ..	6465		2.7	10.5	13.2	677		853	
over 7000 ...	7843		2.2	9.5	11.7	745		917	

bytteforøgelse paa 111 pCt., medens de samlede Omkostninger kun er steget med 44 pCt. og Specialomkostningerne med ca. 60 pCt. og paa ethvert Punkt i Sammenligningen har Udbytteforøgelsen været betydelig større end Stigningen i Omkostninger.

Et lignende Billede viser Græsmarkens Konto, som det vil fremgaa af nedenstaaende Tabel, hvor de alm. Udgifter er sat til 126 Kr. pr. ha.

Tabel 7. Græs.

Høstudbytte F.E. pr. ha	Gnst. Høst- udb. F.E. pr. ha	Stig- ning i Høst- udb. pCt.	Produktions- pris pr. F.E.		Stig- ning pCt.	Prod.- pris ialt pr. F.E.	Spec. Omk. Kr. pr. ha	Stig- ning pCt.	Omk. ialt Kr. pr. ha	Stig- ning pCt.
			Faste Omk.	Spec. Omk.						
under 2000 ..	1668	} 137	7.6	3.9	} 62	11.5	66	} 377	192	} 95
2000—2499 ..	2251		5.6	5.4		11.0	122		248	
2500—2999 ..	2728		4.6	6.2		10.8	169		295	
3000—3499 ..	3241		3.9	5.9		9.8	192		318	
3500 og dero.	3948		3.2	6.3		9.5	249		375	

Selvom Tallene maaske her knapt taler saa tydeligt et Sprog, fordi Produktionsprisen pr. F.E. kun falder ca. 2 Øre, bliver Resultatet ikke desto mindre, at en Fordobling (95 pCt.) i Totalomkostningerne for en Forøgelse i Specialomkostningerne paa ca. $\frac{2}{3}$ giver en Udbyttestigning paa 137 pCt.

Jeg drager da af disse Tal for vore tre Hovedafgrøder den Slutning, at man ikke af de foreliggende Regnskabsresultater kan finde Støtte for den Antagelse, at en Formindskelse i den „direkte“ Intensitet vilde bevirke en bedre Rentabilitet. Snarere

turde man med Rette hævde, at en Stigning i Intensiteten normalt vil være en virksom Faktor, naar det gælder Bedringen af Landbrugets Kaar.

Naturligvis er disse Tal ikke Bevis for, at der ikke kan findes en og anden Gaard, som driver sin Planteavl for intensivt. Dette er jo meget vel tænkeligt, men jeg tror ikke, Tilfældene er mange.

Et andet Forhold synes mig at tyde i samme Retning, nemlig den Udvikling som Priserne paa Kunstgødning har taget set i Sammenligning med vore vegetabilske Landbrugsvarers Pris. Driftsbureauet beregner saaledes et Indekstal, hvor Priserne 1909—14 er sat = 100 og som for 1926—27 viser Tallet 145 for Planteprodukter mod 114 for Kunstgødning, og tager man Statistisk Departements Engrospristal for Aaret 1928, ligger Gødningsstoffer endog paa 97, medens vegetabilske Levnedsmidler er paa 132, naar 1913 = 100.

Dette Forhold tyder uden Tvivl paa, at en stigende Kunstgødningsanvendelse er fuldt forsvarlig og overensstemmende med Tidens Krav. — Det giver ikke Basis for den Antagelse, som Professor Warming synes at nære: at en Indskrænkning i Kunstgødningsforbruget bør tilraades.

Altsaa den første Slutning angaaende Intensitetsproblemet — en Slutning, som kun har Relation til det, jeg har kaldt den „direkte“ Intensitet, hvor Arealets Fordeling ikke ændres — bliver da denne: Der synes at være en Mulighed for gennem en stærkere Indsats — højere Intensitet — at forbedre vort Landbrugs Rentabilitet.

Noget anderledes stiller Forholdene sig, hvis man spørger, om det vil være lønnende at foretage Ekstensivering paa den Maade, at man i nogen Grad erstatter stærkt arbejds- og kapitalkrævende Afgrøder med i saa Henseende mindre fordringsfulde Planter.

Efter en nylig offentliggjort Undersøgelse over de forskellige Afgrøders Arbejdsforbrug kan dette i Gennemsnit ansættes til følgende Antal Mands- og Hestetimer pr. ha.

	Mandstimer	Hestetimer
Vedvarende Græs	40	28
Græs i Sædskiftet	63	58
Lucerne	100	87
Korn	165	132
Foderroer	519	388
Kartofler	578	314
Sukkerroer	618	419

Man vil af disse Tal se, at der, som enhver Praktiker iøvrigt ved, er meget stor Forskel paa de forskellige Afgrøders Krav til Arbejds- og Hestekraft, og at en Intensivering meget let lader sig foretage igennem en Udvidelse af Rodfrugtarealerne paa Bekostning af Korn- og Grøntfoderarealerne, ligesom en Ekstensivering kan gennemføres ved den modsatte Ændring i Arealfordelingen.

Det er imidlertid ikke afgørende, hvorledes det forholdsmæssige Arbejdsforbrug stiller sig pr. ha af de forskellige Afgrøder, man bør ogsaa tage Hensyn til Arbejdsforbruget maalt i Forhold til Høstudbyttet.

Tabel 8.

	Forholdstal			Arbejdsforbrug pr. 1000 F.E. Forholdstal	
	Høst- udbytte pr. ha	Arbejds- forbrug pr. ha	Heste- kraft pr. ha	Mandsarb.	Hestearb.
Vedv. Græs	67	23	22	34	32
Græs i Sædsk.	82	36	46	44	56
Lucerne	93	61	69	65	74
Korn	100	100	100	100	100
Foderroer	186	315	294	169	158
Kartofler	119	352	255	295	214
Sukkerroer	206	368	318	179	154

I ovenstaaende Tabel er dette Forhold belyst, idet Korn er sat = 100. Vi ser heraf, at Høstudbyttet for de to egentlige Rodfrugtafgrøder er ca. dobbelt saa stort som for Kornet, men til Gengæld er Hestekraftforbruget tredoblet og Forbruget af menneskelig Arbejdskraft endda betydelig mere end tredoblet. Dette bevirker, at Kraftforbruget maalt i Forhold til Høstudbyttet for Hestekraftens Vedkommende bliver over $1\frac{1}{2}$ og for den menneskelige Arbejdskraft ca. $1\frac{3}{4}$ Gange saa stort for Rodfrugterne som for Kornet.

Derimod er Forholdet for de ekstensive Afgrøder betydelig gunstigere. Medens de vedv. Græsmarker giver $\frac{2}{3}$ af Kornets Udbytte, kræver de ikke engang $\frac{1}{4}$ af dettes Kraftforbrug. Kraftforbruget bliver derfor pr. F.E. kun $\frac{1}{3}$ af Kornets. Denne Sammenligning frister en til at give de ekstensive Afgrøder en Fortrinsstilling, især naar man sammenligner Foderroerne med Græsset. De førstnævnte har ca. 5 Gange saa stort Kraftforbrug pr. produceret F.E. som de sidstnævnte. Det vil

imidlertid være at tillægge Tallene større Værdi, end de i Virkeligheden har, hvis man heraf vilde slutte, at f. Eks. Roerne skulde gaa helt ud for at afløses af vedv. Græs. Thi de tvende Arter af Fodermidler kan kun indenfor visse Grænser erstatte hinanden.

At man kan erstatte en stor Del Roer med Hø og andre Fodermidler er givet, men man bør erindre, at der ogsaa indenfor Husdyrenes Fodring gør sig en Art „aftagende Udbyttes Lov“ gældende. Dette vil sige, at et bestemt Foderstof, f. Eks. Roer eller Hø, udnyttes ringere, jo større Antal F.E. Koen faar deraf, ogsaa selvom man holder sig indenfor det samlede Antal F.E., som den skal have for at opnaa Balance mellem Produktion og Forbrug. Den manglende Substitutionsevne vil sætte en Grænse for Ombytningen, men der er ingen Tvivl om, at man meget vel kan indskrænke sine Roemængder stærkt og samtidig skaffe sig Erstatning i Hø.

Udviklingen paa Arbejdsmarkedet synes ogsaa at tyde paa det berettigede i at gaa mod mere ekstensive Afgrøder.

Medens vi har set, at Pristallet for Planteavlsprodukter ligger omkring 145 i 1926—27 efter Driftsbureauets Beretninger, naar 1909—14 sættes = 100 ligger det for Arbejdsløn i Landbruget efter samme Kilde paa ca. 200. Forholdet i Aar er næppe væsentligt gunstigere. Det er klart, at denne Forskydning vil virke betydelig stærkere paa de Afgrøder, der kræver megen Kraft, end paa dem, der er mere beskedne i saa Henseende, og man er derfor berettiget til at sige at „alt andet lige“ taler dette Forhold stærkt til Gunst for det, jeg har kaldt „indirekte“ Ekstensivering.

Desværre er imidlertid „alt andet“ som bekendt i Økonomien aldrig „lige“.

Navnlig melder sig to Problemer, som maa belyses, før Spørgsmaalet er klaret. Det første er dette: Ligger Nutidens Prisforhold saaledes, at Forskellen mellem Produktionsprisen og Udnyttelsesprisen pr. F.E. giver et positivt Resultat, og i bekræftende Fald, er Forskellen saa stor, at de intensive Afgrøders mange F.E., trods højere Omkostninger, alligevel giver et større Overskud pr. ha, end de mere ekstensive Afgrøders billigere producerede, men færre F.E.

Saaframt Spørgsmaalet kunde besvares bekræftende, er det klart, at Ekstensivering ikke er paa sin Plads. Men desværre viser jo alle Regnskabsresultater, at Omkostningerne ved Produktionen ikke dækkes af Udnyttelsesprisen.

Lad os et Øjeblik se paa Tallene.

Tabel 9. Foderroer.

	Produk- tionspris Øre pr. F.E.	Udnyttelses- pris Øre pr. F.E.	Special- Omkostn.	Overskud Kr. pr. ha
19 ¹⁷ / ₁₈ —21 ¹ / ₂₂	20.8	17.2	17.2	÷ 167
23 ¹ / ₂₄	18.6	17.5	15.2	÷ 72
24 ¹ / ₂₅	20.2	17.8	16.5	÷ 124
25 ¹ / ₂₆	17.1	7.8	13.6	÷ 497
26 ¹ / ₂₇	13.4	7.5	10.5	÷ 357

Man vil se, at Foderroerne regnskabsmæssigt viser et daarligt Resultat ogsaa i Perioden før Krisen. Produktionsprisen er ikke blevet dækket af Udnyttelsesprisen. Dette hænger imidlertid for en Del sammen med, at Roefgrøderne er belastet med meget betydelige Omkostninger til Jordbehandling og Ukrudtsbekæmpelse, Foranstaltninger, som i høj Grad kommer de efterfølgende Kornafgrøder og Jordens hele Kulturtilstand til gode. Situationen var altsaa ikke slet saa sort som Tallene viser, og man vil se, at Specialomkostningerne dog er blevet dækket af Udnyttelsesprisen.

Men efter Krisen er Forholdet jo unægtelig blevet fortvivlet. Tabet kan ikke længere forklares som et Resultat af Regnskabernes systematiske og uundgaaelige Forurettelse af Roemarken, og Bedringen i 1926—27 hænger desværre for en stor Del sammen med en ekstraordinær stor Høst i det paagældende Aar, selvom der ogsaa er nogen Nedgang paa Omkostningskontoen.

Tabel 10. Græs og Grøntfoder.

	Produk- tionspris Øre pr. F.E.	Udnyttelses- pris Øre pr. F.E.	Special- Omkostn.	Overskud Kr. pr. ha
19 ¹⁷ / ₁₈ —21 ¹ / ₂₂	14.8	9.1	17.6	61
23 ¹ / ₂₄	14.5	8.5	17.1	59
24 ¹ / ₂₅	15.9	9.7	18.1	48
25 ¹ / ₂₆	12.7	7.3	8.5	÷ 104
26 ¹ / ₂₇	10.3	5.8	7.7	÷ 73

Forholdet stiller sig her betydeligt bedre. Tiden før Krisen har stedse givet Overskud og Tabet efter Krisen løber ikke op i saa uhyre Summer som for Roemarken, ligesom det er bemærkelsesværdigt, at Udnyttelsesprisen selv i det sløjeste Aar dog ligger betydeligt højere end Specialomkostningerne og saaledes levner noget til Betaling af de faste Omkostninger.

Tabel 11. Korn.

	Produktionspris		Special-Omkostninger pr. F.E.	Udnyttelsespris		Over-skud pr. ha
	pr. F.E.	pr. kg Kærne		pr. F.E.	pr. kg Kærne	
19 ¹⁷ / ₁₈ —21/ ₂₂	24.2	25.0	18.3	27.6	29.1	86
23/ ₂₄	19.9	20.2	14.3	23.1	24.0	102
24/ ₂₅	22.7	23.7	16.6	27.3	29.1	136
25/ ₂₆	18.9	20.6	13.5	16.3	17.6	÷ 85
26/ ₂₇	17.6	19.5	12.0	15.1	16.5	÷ 73

I Tabel 11 ser vi Billedet af en rimelig Forretning indtil Regnskabsaaret ²⁵/₂₆ og bemærker, at det daarlige Udbytte til Trods — Kornhøsten var som bekendt meget daarlig i 1926 — er der dog kommet noget mere ind end de specielle Omkostninger ved Avlen.

Jeg kan ikke se rettere, end at denne Gennemgang af det foreliggende Regnskabsmateriale viser, at det som Helhed maa betragtes som overmaade sandsynligt, at nogen Forskydning i Retning mod de saakaldte ekstensive Afgrøder (Korn, Grøntfoder og Græs) vil være paa sin Plads, og personlig mener jeg, at vi i en saadan Forskydning — altsaa Ekstensivering i Henseende til Kulturarter — i Forbindelse med en intensivere Dyrkning af de enkelte Kulturer, har det vigtigste driftsøkonomiske Middel til i nogen Grad at arbejde os ud af Krisen.

Den anden Slutning, jeg derfor mener mig berettiget til at drage af min Gennemgang af Intensitetsproblemet, bliver da denne: Forskydningen i Forholdet mellem Produktionsomkostningerne og Udnyttelsesprisen medfører, at det vil være rigtigt, og i meget høj Grad medvirkende til at forbedre vort Landbrugs Økonomi, at vi i ikke ringe Grad foretager en „indirekte Ekstensivering“ — indskrænker vore saakaldte intensive Af-

grøder saa meget som Forholdene tillader til bedste for de mindre krævende Afgrøder.

Jeg ved meget vel, at man overfor en Driftsomlægning af den her nævnte Art vil fremføre, at den vil bevirke en Nedgang i vor Bruttoplanteproduktion; thi selvom den direkte Intensivering i nogen Grad vil opveje Ekstensiveringen med Hensyn til Kulturarter, er der dog næppe Tvivl om, at det høstede Antal F.E. vil blive mindre end nu, og da vi med de nuværende Kraftfoderpriser ikke med Fordel kan købe Erstatning, vil det nødvendiggøre en Reduktion i vor Kvægbestand. Jeg ser ikke nogen Ulykke i denne Konsekvens og vil forsøge at begrunde min Opfattelse med en driftsøkonomisk Kalkule.

En Ko paa 500 kg kræver til Vedligeholdsfoder 4 F.E. pr. Dag eller ialt 1460 F.E. om Aaret. Endvidere medgaar til Produktionsfoder 0.4 F.E. pr. kg Mælk med 4 pCt. Fedt. Med den nuværende Smørpris kan Mælkeleverandøren ingenlunde regne med at faa mere end 17 Øre hjem pr. kg Mælk. De specielle Udgifter pr. Ko — med Undtagelse af Foderet — udgjorde i 1926—27 for de regnskabsførende Landbrug ca. 130 Kr. Dertil kommer til Forrentning, Husleje og Driftslederløn ca. 70 Kr. Altsaa ialt ca. 200 Kr. Lad os nu et Øjeblik se bort fra Driftslederlønnen — det er Landmanden nødt til i Øjeblikket — og fra Huslejen, fordi den skal betales, enten Stalden er fuld eller ej. Lad os endvidere regne Gødningsværdien pr. Ko til ca. 30 Kr. om Aaret. Trækker vi dette Tal fra Specialomkostningerne, faar vi ca. 100 Kr., som forud skal trækkes fra Bruttoindtægten af Mælk, før vi kan regne ud, hvad Koen betaler for sit Foder i de forskellige Ydelsesklasser. Det er paa dette Grundlag, at nedenstaaende Tabel er beregnet.

Tabel 12.

Mælkeydelse i kg	Vedligeholdsfoder i F.E.	Produktionsfoder i F.E.	Ialt F.E.	Brutto- betaling for Mælk ÷ 100 Kr.	Øre pr. F.E.
2000	1460	800	2260	240	10.6
2500	1460	1000	2460	325	13.2
3000	1460	1200	2660	410	15.4
3500	1460	1400	2860	495	17.3
4000	1460	1600	3060	580	19.0
4500	1460	1800	3260	665	20.4
5000	1460	2000	3460	750	21.7

Tabellen gør selvfølgelig ikke Krav paa at være et nøjagtigt Udtryk for Praksis. Dels forudsættes ideel Fodring efter de for Tiden anerkendte Teorier — en Forudsætning, som Praksis næppe kan opfylde — dels er der ikke taget Hensyn til, at Gødningsværdien stiger med Foderets Størrelse. Tallene giver dog et tilstrækkelig nøjagtigt Billede til, at man vil forstaa, at man med de nuværende Kraftfoderpriser, der ikke kan sættes til under en Snes Øre pr. F.E., skal op paa meget store Mælkeydelser for at faa Grovfoderet betalt med Produktionspris. Gennemsnitsydelsen for de kontrollerede Køer paa Sjælland var efter sidste Beretning fra Kontrolforeningerne ca. 3265 kg 4 pCt. Mælk. Det er altsaa hævet over enhver Tvivl, at en meget stor Del af vore Køer ingenlunde formaar at betale deres Foder. Naar dette er Tilfældet, og ingen Tegn til Bedring af Forholdene skimtes, synes Konsekvensen at være den, at vi maa indstille os paa en ikke ubetydelig Reduktion af vore Kvægbesætninger.

Foretages denne Reduktion paa fornuftig Vis, saaledes at de ringeste Køer skydes ud, er der ingen Tvivl om, at det vil medføre en væsentlig Bedring af vort Kvægbrugs Økonomi. At denne Reduktion samtidig vil muliggøre den tidligere nævnte Omlægning i vor Planteproduktion taler ogsaa i høj Grad til dens Fordel.

Denne Tanke, at naar Afsætningsvilkaarene ændres i ugunstig Retning, maa de daarligste Producenter (d: Køer) gaa ud af Spillet, synes ganske ligetil, men den har ikke vundet tilstrækkelig Anklang ude i Landbruget. Vi har været altfor tilbøjelige til at begejstres over vore høje Eksporttal — og saa vidt mig bekendt har vort Landbrugs førende Mænd ikke tilstrækkelig klart vist, at en Indskrænkning i vort Kvæghold i Øjeblikket er det, der tiltrænges. Jeg kan heller ikke komme bort fra, at en saadan Indskrænkning ogsaa paa anden Maade vilde være af Værdi. Den vil medføre en Nedgang i vor Smørekseportmængde og derved skabe Mulighed for en bedre Pris af to Grunde: For det første den rent kvantitative Aarsag: Mindre Udbud og uforandret Efterspørgsel vil i sig selv give højere Pris. For det andet mener jeg, at følgende Ræsonnement maa have sin Berettigelse: Paa vort Hovedmarked England opnaar vi en Overpris paa Grund af vort Smørs Kvalitet. Denne Overpris er en Art Betaling for et Luksuselement.

Det er imidlertid klart, at jo større Smørmængde, vi skal afsætte, des længere maa vi gaa ned i Køberklasserne. Det er derfor meget vel muligt, at vi ved nogen Indskrænkning i vor

Eksport kunde som „Grænsekøbere“, der som bekendt bestemmer Prisen, faa Forbrugere, hvis Penges Grænsenytte ligger lavere, og som derfor vilde og kunde honorere Luksuselementet noget højere, end Tilfældet er nu. Dette Forhold vilde yderligere stimulere Prisen.

Jeg ved meget vel, at man overfor denne Betragtning vil fremføre, at vi ved Indskrænkning lader vore Konkurrenter tage en Del af vort Marked. Dette er selvfølgelig rigtigt, men jeg indser ikke, at Ulykken er saa stor, naar Forholdet er det, at en Del af dette Marked koster os væsentlige Tab — Tab, som vi ikke har Raad til, og som bryder med den Tanke, at dansk Smør er en Kvalitetsvare, som kun kan opnaa Kvalitetsvarens Overpris, naar den udbydes i saadanne Mængder, at de kan afsættes indenfor de Køberklasser, der vil og kan betale for Varens Luksuselement.

Gaar vi over til den anden Hovedgren af vor Eksportvareproduktion: Flæsket, stiller Forholdene sig i Øjeblikket ikke helt ugunstigt. Men denne Produktion har altid været underkastet ret stærke Svingninger. Disse Svingninger har utvivlsomt medført, at vi i Virkeligheden leverer en meget stor Part af vort Flæsk til urentable Priser. Medens Afsætningen synes meget velorganiseret, kan dette egentlig ikke siges om Produktionen. Og her forekommer det mig, at moderne Konjunkturforskning efter amerikansk og tysk Mønster burde sættes i System. Som Produktionen ligger i Øjeblikket, overladt ganske til den enkelte Landmands Forholdsbefindende, kan vi ikke vente, at den skal tilpasses saaledes, at den stadig bliver rentabel. Her burde vore Landbrugsorganisationer, støttet af Staten og den officielle Statistik, tage den Opgave op gennem hyppige Svinetællinger, gennem Bearbejdelse af den udenlandske Statistik og øvrige til Raadighed staaende Midler, at vejlede den enkelte Producent. Overalt i Verden afløses den planløse Industriproduktion mere og mere af en organiseret Produktion i Karteller, Truster og lignende Sammenslutninger. Hvorfor skulde det være udelukket, at man ogsaa i Danmark gennem en rationel Fremskaffelse og Udnyttelse af Viden om Tendenser paa Verdensmarkedet og her i Landet, skabte den Vejledning, der er nødvendig, hvis Frikonkurrencens Vilkaar skal kunne opretholdes uden uforholdsmæssige Tilpasningomkostninger. Jeg mener her, at Flæskeproduktionen var et heldigt Omraade at begynde med, fordi denne Produktion er relativt let at indskrænke og udvide, og fordi Danmarks Produktion

er af en saadan Størrelse, at den har meget stor Indvirkning paa Verdensmarkedet.

Maa jeg endelig til Slut fremføre nogle Bemærkninger om Tilpasningen af vort Lønniveau i Landbruget til de nuværende Produktpriser. Naar vi som nævnt maa regne med et ugunstigere Forhold mellem Arbejds løn og Varepris end før, kan Landbruget reagere paa flere Maader. Jeg har nævnt Omlægning af Sædskiftet. Der kan ogsaa blive Tale om en Afløsning af Arbejdskraft med Maskiner, jvf. Forholdene i amerikansk Landbrug. Denne Metode vil imidlertid vel nok hæmmes noget af Kapitalmangel. Derimod tror jeg, at man vil naa langt, hvis man virkelig tager fat paa et Studium af, hvorledes de forskellige Arbejder gennemføres rationelt med det mindst mulige Arbejdsforbrug. Arbejdsledelse og Arbejdstilrettelæggelse er i Landbruget meget lidt rationaliseret. Vi arbejder allesammen mere eller mindre efter løse Skøn uden virkelig Undersøgelse eller Viden om, hvordan Maksimumydelse opnaas med Minimumkraft. Her har vi en hel Del at lære af Industrien — og de Erfaringer, som foreligger fra Tyskland, Amerika, Sverige, ja selv Finland, hvor Landarbejdslæren er under Skabelse, tvunget frem af den bitre Nødvendighed, tyder paa, at vi ogsaa herhjemme har meget at lære i Retning af forbedret Arbejdsekonomi indenfor Landbruget. Nøden lærer jo nøgen Kone at spinde; den vil sikkert ogsaa lære os at arbejde mere rationelt.

Mine Damer og Herrer! Jeg er nu kommen til Ende med min Oversigt over Dansk Landbrug under Krisen. Det var en ret traurig Historie og Lyspunkterne syntes Dem maaske for faa, men som Krisen i Slutningen af forrige Aarhundrede gav Stødet til de Fremskridt, der bragte Danmark frem til en ærefuld Plads blandt Verdens Landbrugslande, har man vel Lov til at haabe, at ogsaa denne Krise vil bringe nyt Initiativ og ny Dygtighed til Udfoldelse — thi „daarlige Tider“ er næppe dem, der betyder mindst med Hensyn til Erhvervsudøvernes Dygtiggørelse.
